

Recensioner

BENGT ARVIDSSON: BILDSTRID BILDBRUK BIDLÄRA

En idéhistorisk undersökning av bildfrågan inom den begynnande lutherska traditionen under 1500-talet. Studia theologica hunden-sia Nr 41. Lund 1987

Reformationstidens bilddiskussion ur lutherskt perspektiv är ämnet för Bengt Arvidssons doktorsavhandling från 1987. Tonvikten ligger på 1500-talets sista decennium. Arvidsson skildrar de svårigheter som lutheranerna mötte när det gällde att navigera mellan Scylla och Carybdis, mellan de reformertas avståndstagande från kyrklig bildkonst och de romerska katolikernas bildkult.

Den diskussion som Arvidsson delger oss förs i ett teologiskt klimat - det eftertridentinska - mycket olikt den unga reformationens. I Johan III:s Europa krävdes en mera sofistikerad kyrklig och profanpolitisk diplomati och argumentation än i Gustaf Vasas. Arvidsson utgår från några bildapologetiska verk av lutherska författare: Johan Arndt: *Ikonomographia*, 1596, Simon Gediccus: *Von Bildern und Altarn*, 1597, Abraham Taurer: *Hochnotwendigste Bericht/Wider den neuen Bildstuermerischen Carlstadtischen Geist im Fuerstenthumb Anhalt*, 1597, och Abraham Langes skrift med kongruent men något omständligare titel samt en skrift i bildfrågan från teologerna i Wittenberg: *Notwendige Antwort/Auff die im Fuerstenthumb Anhalt Ohn langsten ausgesprengte hefftige Schrift* samt Flacius *Catalogus testium veritatis*, även dessa från 1597.

Som framgår av ett par av titlarna är samtliga, utom den sistnämnda, försvars- eller stridskrifter föranledda av en viss situation: bildstriden i Anhalt som började 1596 och ingick i en större anhopning av teologisk oro kring reformatoriskt kyrkoliv.

Bilddiskussionen, föranledd av förhållandena i Anhalt, medförde att den lutherska ståndpunkten utkristalliserades i förhållande till den kalvinska och i någon mån även till den romersk-katolska. Den fördes också i ett Europa där bilden i teori och praktik var högaktuell. Arvidsson berör vissa yttringar av detta, t ex tillkomsten av Ripas *Iconologia* 1593.

Första delen av avhandlingen är en historisk översikt som tar sin början i Andreas Karlstadts bildstorm i Wittenberg 1522 och slutar vid selskiftet 1600. Skildringen gäller främst förhållandena i Tyskland, men också Danmark ägnas författarens intresse pga växlingen mellan filip-pistiskt inflytande - som bl a tog sig uttryck i "katekestavlor" - där skriften utgjorde bilden och gnesiolutherskt inflytande under Kristian IV:s regering, vilket medförde en generös konstsyn.

Därefter följer ett avsnitt med analys av föreställningar och idéer som var aktuella i bildstriden. Arvidsson nämner att ikonoklasm kan ha politisk, social eller ekonomisk grund, men utvecklar inte detta närmare, utan uppehåller sig vid det idémässiga: vilka bildtyper och attityder till bilden som var förkastliga eller acceptabla.

Det sk gammaltestamentliga bildförbudet "Du skall icke göra dig något beläte eller någon bild..." tolkades av lutheranerna - och av Kyrkan i stort - som ett förbud att tillverka avgudabilder medan kalvinisterna tog det bokstavligt, dock inte mera bokstavligt än att de gärna såg och beställde profan bildkonst. Men kyrklig bildkonst och försök att i bild återge heliga gestalter såg de reformerta som något förkastligt, t o m som synd mot åttonde budet om falskt vittnesbörd, eftersom man inte kan veta hur dessa personer sett ut. Lutheranerna var angelägna om att inte tillmötesgå kalvinisterna genom att avlägsna bilderna ur kyrkomiljöerna. De sistnämndas bildsyn ansåg de ha sitt ursprung i den islaminfluerade ikonoklastiska bildteologin från 700-talet; och islam eller turkarna var ett reellt hot i den tidens Europa.

Ytterligare en diskussionspunkt var i vad mån det var försvarligt att kosta på utsmyckning av kyrkorum då fattiga och nödlidande kunde sägas behöva pengarna bättre. Från lutherskt håll menade man dock att kyrkokonsten var till för att ära Gud och i enlighet med Guds befallning, som den nytestamentliga nardusflaskan.

Från både lutherskt och reformert håll ville man hänföra bilder till *adiafora* men som Arvidsson påpekar visade sig detta ohållbart för

lutheranerna. Om bilder kunde betraktas som *adiafora* borde de ju kunna avlägsnas ur kyrkorna för att inte fresta svaga själar till kult eller avguderier, menade kalvinisterna gentemot lutheranerna som försökte en allt mindre övertygande balansgång: att betona att bilder inte är nödvändiga i sig och samtidigt envist hålla fast vid dem.

Från lutherskt håll hade man egentligen ingen invändning mot bilder i kyrkosammanhang, utan bara, men detta mycket bestämt, mot missbruk, dvs kult, av dem. Att be till dem, att offra guld, silver eller kläder, att tända ljus inför dem, att behandla bilderna som levande varelser var förkastligt. Tanken att bilder kunde representera dem de föreställde var främmande för lutheranerna. På denna punkt förde de en polemik mot romerska teologer även om den diskussionen tenderade att mattas under århundradets lopp. Så pass mycket annat var gemensamt i luthersk och romersk bildsyn, fr a betonandet av bildernas pedagogiska uppgift. De reformerta blev med tiden de teologiska huvudmotståndarna till de lutheraner som sökte en *via media*.

En komplicerad fråga som behandlas i det tredje avsnittet i avhandlingen är den lutherska bildsynens relation till *Libri Carolini*, presentationen av den bildteologi som formulerades vid Nicaea II 787 för västerländsk publik. Det kyrkomötet innebar ikonoklasmens besegrande genom argument som främst hade Johannes Damascenus till upphovsman. *Libri Carolini* ger dock uttryck åt en mycket snäv bildsyn: bilder kan få förekomma i kyrkor men tillmätts inget högre värde, inte ens ett pedagogiskt. Orsaken till denna negativism hos teologer vid Karl den stores hov anses vara språkliga missuppfattningar när det gäller begreppen vörda och dyrka. Kyrkomötet hade påbjudit vördnad för bilderna, men tagit avstånd från dyrkan. Denna skillnad stod dock inte klar för frankerna som trodde att dyrkan påbjudits. En något mer nyanserad bildsyn än den i *Libri Carolini* och akterna från Frankfurtsynoden 825, vilka publicerades av Flacius i *Catalogum testium veritatis* 1597. Tydligt är dock att både luthersk och reformert bildsyn är beroende av dessa skrifter även om resultaten blivit olika.

Arvidsson vill framhålla den lutherska bildteologins beroende av ortodox teologi och särskilt av Johannes Damascenus. Det är intressant

att notera att de sk tübingenteologerna försökte föra en dialog med ortodoxa kristna under patriarken Jeremias II. Särskilt långt kom man dock inte i bildfrågan. Förutsättningarna var små. Visst fanns det tendenser till samsyn när det gällde kristologi, synen på andligt och världsligt och venerationen för kyrkofäderna. Hur mycket Johan Arndt är influerad av Johannes Damascenus när det gäller teologi i stort undandrar sig min bedömning, men Arvidssons argumentation på s 202 angående deras gemensamma bildsyn är inte särskilt övertygande. Han visar där att både Johannes Damascenus och Arndt indelade bildbegreppet i kategorier och menar att detta att Arndt räknar med bildbegreppets mångfald pekar på att han var influerad av kyrkofadern. Men bildkategorier och bildhierarkier förekom i många sammanhang och hos åtskilliga teoretiker. Det är dock uppenbart vid jämförelse mellan de bådas kategorier, såsom de återges i avhandlingen, att tonvikten hos Arndt ligger på bildernas funktion att framställa typologi och historia: den profetiska, berättande och pedagogiska funktionen. Hos Damascenus är intresset koncentrerat på förhållandet urbild-bild och bild-avbild. Just detta är avgörande för fornkyrklig och ortodox bildteologi: den ära som visas bilden går över till urbilden, förebilden, den avbildade.

Arvidsson visar hur det bland lutheranerna växer fram en positiv bildsyn, till stor del motiverad av lojalitet mot kyrklig tradition. Bilderna i sig och bruket av dem är inte skadligt utan i många fall nyttigt och gott. Rätten till bildbruk ingår i den kristnes frihet etc. Profanering av kyrkomiljön är ett brott mot Guds majestät. "När bilder och tavlor, altaren och orglar rensas ut ur kyrkorna kommer de mer att likna en ölstuga än ett Guds tempel", citerar Arvidsson, sidan 215.

I avhandlingens sista del om bildfunktion och bildlära där ovannämnda jämförelse mellan Arndt och Damascenus ingår berör Arvidsson en rad bildteoretiska aspekter. Centralt i 1500-talets tankevärld var förhållandet mellan bild och ord. Skrivtecknen som sådana fascinerade också. Den snabbt expanderande boktryckarkonsten gav ytterligare näring åt förtjusningen inför det tryckta ordet. Arvidsson citerar Gedicus (s 195) som lovordar boktryckarkonsten. Denna entusiasm kan faktiskt föras tillbaka på

den temperamentsfulle reformatorn själv som i ett av sina bordssamtal utbrister: "Die Druckerey ist das höchste und äusserste Gnadesgeschenck, durch welches Gott die Sache des Evangelii forttreibt".

Detta skymtar genomgående i luthersk bildteologi: bilderna är värdefulla för att de förkunnar, förmedlar Ordet. Luther använde många gånger verbet måla som synonym för skriva. Text och bild såg han som två olika media för kristen förkunnelse: *Ideo dedit scripturam, picturam, ut legeremus/Han gav oss skriften, bilden, för att vi skall läsa den.*

Sista kapitlet handlar om sakral och profan konst och om "den egentliga brytningspunkten mellan kalvinsk och luthersk tanke när det gäller bildfrågan", s 225. Den kalvinska ståndpunkten är att konsten tillhör den skapade världen och inte kan nå utanför den. Bildkonsten kan alltså inte förmedla det gudomliga. Arndt där- emot framhåller att Gud "kallat särskilda konstnärer och givit dem vishetens Ande ... Bilden har alltså en direkt funktion i den gudomliga uppenbarelsen", s 226.

Mina invändningar mot boken gäller till övervägande del formalia. Det värdefulla innehållet skulle ha presenterats på ett mera lättillgängligt sätt om texten fått en grundlig redaktionell överarbetning. Den är otillräckligt strukturerad och dispositionen är inte självklart den bästa. Citat rätt använda kan vara mycket belysande men i detta fall tyngs framställningen av många och långa citat på svårforcerad 1500-talstyska. Dessa skulle ha samlats som bilagor efter framställningen och sammanfattats i den löpande texten. Längre citat av den karaktären än två rader är inte att rekommendera. Språket är knaggligt och korrekturfelen många. Men dessa brister hindrar inte att den ambitiösa läsaren får del av författarens stora vetande inom ett fascinerande och ännu inte slutdiskuterat område.

Hedvig Brander Jonsson

**BJÖRN CEDERSJÖ - SUNE FAHLGREN:
GUDSTJÄNSTEN. EN GÅVA ATT UPPTÄCKA**

Bokförlaget Libris, 1987. 142 s

Den frikyrkliga litteraturen om gudstjänstlivet är inte särskilt omfattande. När jag nu ett par år

för sent anmäler Cedersjös och Fahlgrens bok om gudstjänsten ur frikyrkligt perspektiv, sker det ändå i förvissningen om att boken har ett bestående värde. Inte bara för att ämnet är sällan, av olika skäl, behandlat i den frikyrkliga litteraturen, utan också därför att det är en intressant och viktig bok såväl pastoralt som ekumeniskt.

Cedersjö och Fahlgren tillhör en grupp intressanta teologer inom Örebromissionen som också borde uppmärksammas mer inom t ex Svenska kyrkan.

Den bok som anmäls här är skriven för samtal mellan pastorer inbördes och i församlingar. Den i flera betydelser ekumeniska inriktning boken har gör att den också skulle kunna ligga till grund för pastoralt inriktade samtal på ekumenisk basis.

Utgångspunkten är emellertid frikyrklig. Själva undertiteln "En gåva att upptäcka" leder tankarna till att målgruppen skulle vara sekulariserade svenskar, men det är frikyrkans folk. Det rör sig alltså inte om gudstjänstens "att" men väl "hur". Utgångspunkter tar författarna i Bibeln och historien. Trots att det finns ett kort avsnitt som heter "Gudstjänstens teologi" bör nog boken, när man ska försöka sig på något teologiskt ställningstagande, läsas som en helhet enligt den gamla regeln "lex orandi, lex credendi est". Boken kännetecknas av olika försök att visa på hur liturgin egentligen är hela gudsfolkets, inte bara pastors angelägenhet; hur kroppsligheten också i gudstjänsten genom den liturgiska rörelsen, genom bilden och genom relationen mellan människorna kan ges konkreta uttryck; hur också det talade ordet kan ges åt församlingen genom att den får påverka predikan, bekänna sina synder och sin tro och konkret vara en bönegemenskap. Men till slut är det ändå för en luthersk teolog konstigt att den gudstjänst som författarna vill, som är mycket kristocentrisk, ändå lämnar eucharistin utanför. De ansatser som Sune Fahlgren inledningsvis tar i de första kristnas gudstjänst får ingen fortsättning. Frågan är om denna fokusering på det talade ordet låter det inkarnerade Ordet framträda i sin fullhet.

Sven-Erik Brodd

**GUNNAR DAHMÉN: 'ALLT FICK SIN
VIGNING I KYRKANS FAMN'. GUDSTJÄNST
OCH ANDAKT I KONSTEN. UR S ARTUR
SVENSSONS SAMLING**

*Proprius Förlag, Stockholm 1989. 135 s
(Skrifter utgivna av Samsfundet Pro Fide et
Christianismo)*

S Artur Svensson (1929-1982), filosofie hedersdoktor i Lund och intimt förknippad med Allhems utgivning av stora bildverk, efterlämnade en stor samling av bilder rörande "kyrka och fromhetsliv". Gunnar Dahmén har använt åtminstone en del av bilderna, många återfinns inte sållan som illustrationer i andra sammanhang, som utgångspunkt för att skildra sakramentsförvaltningen, de kyrkliga handlingarna och kyrkligt fromhetsliv. Han gör det på ett rakt och framkomligt sätt genom att med utgångspunkt i bildmaterialet ge läsaren lite information om konstnärerna och deras verk men framför allt motiven.

Den liturgiska utvecklingen i Svenska kyrkan har gått med rasande fart. Bildmaterialet i Dahméns bok är företrädesvis från 1800-talet och bör kunna bidra till att ge de yngsta generationerna perspektiv. Kanske skulle den här boken kunna ge någon inspiration till en illustrerad svensk liturghistoria. Jag roade mig för några sedan med att försöka inventera vad som finns i bildväg och det är inte mycket. Naturligtvis finns en del liturgiskt material i medeltida kyrkmålningar men sedan tycks det mest vara tomt fram till 1800-talets intresse för folkliv. Man vore alltså tvungen att komplettera materialet med försök till rekonstruktioner. Men detta var om en annan bok. Av den som annäls här har jag haft mycket nöje.

Sven-Erik Brodd

**YRJÖ HIRN: DET HELIGA SKRINET. STUDIER
I DEN KATOLSKA KYRKANS POESI OCH
KONST**

Catholica Förlag, Vejbystrand 1987, 543 s

Förlaget Catholica presenterar här ett nytryck av ett klassiskt arbete om romersk-katolsk poesi, konst, litteratur och i viss mån teologi. Det rör sig alltså om ett nytryck och den stavning och det språk som gällde 1909, när den första upplagan

utkom, är detsamma som nytryckets 1987. Det är gott att inga försök till normaliserad stavning och språkförnyring fått förstöra känslan av att läsa en av de främsta finlandssvenska kulturpersonligheterna under 1900-talets första hälft. Kanske hade en inledande essä om verket och dess författare varit till gagn för en yngre generation, men det är en avvägningsfråga som vanligt.

Yrjö Hirn (1870-1952) var konstfilosof och och litteraturhistoriker och räknas i allmänhet som en av 1900-talets främsta forskare i estetik. "Det heliga skrinet" räknas som hans huvudverk och översattes snabbt till engelska (1912).

Hirns verk kretsar huvudsakligen kring två stora temata som han sedan bryter ner i olika delaspekter: dels den eucharistiska fromhetens uttrycksformer (t ex altare, hostia, monstrans), dels mariafromhetens. Hirns tolkningscentrum och utgångspunkten för hans framställning är hans uppfattning av inkarnationens betydelse för såväl eucharistins som mariafromhetens roll i romersk-katolsk spiritualitet. Skrinet omger nattvardselementen och är Marias kropp.

Självklart är det så att den romersk-katolska kyrkan och den teologiskt grundade estetik eller varför inte spiritualitet som Hirn mötte inte möter på samma sätt i dag. Den liturgiska utvecklingen, utvecklingen av sakramentsläran i betydelsen att nya aspekter på den eucharistiska fromheten överskuggar äldre tiders, gör att en del människor inte känner igen sig i Hirns beskrivningar. Detsamma kan sägas om marialäran och mariakulten. Någon teologisk lärobok för dagens studenter är inte Hirns arbete; tror man det kommer man fel. Inte heller har Hirn skrivit någon from bok, om någon tror det. För den som har lite kunskaper i ämnet är "Det heliga skrinet" en njutbar läsning som ger aspekter på fromhetslivet som annars är långt ifrån självklara.

Sven-Erik Brodd

RIKARD HOLMBERG: KYRKBYGGNAD, KULT OCH SAMHÄLLE

Landskyrkan i Lunds forna ärkestift genom tiderna (Lund Studies in Medieval Archaeology 8). Almqvist & Wiksell International, Stockholm 1990 (tr i Kungshult). 105 s

GÖSTA JOHANNESSEN: KYRKA MITT I BYN

Skånkt kyrkoliv under tre sekler. Norstedts 1989 (tr i Oslo). 282 s

Dessa båda böcker ger med ganska olika framställningssätt intressanta perspektiv på skånska kyrkobyggnader och skånkt kyrkoliv. Dessa perspektiv kan karakteriseras som inblick resp överblick.

Rikard Holmbergs arbete kom till i anslutning till en doktorandkurs 1972-1973. Författaren som disputerade 1977 är sedan 1978 bosatt i Peru. Med hans tillstånd har utgivarna Anders André, Barbro Sundner och Jes Wienberg nu försett det med rubriker, nyckelord i marginalen, illustrationer och en uppdaterad litteraturöversikt.

Holmberg behandlar tiden från början av 1000-talet till mitten av 1800-talet. Trots de ymnigt förekommande facktermerna och den stundom subtila diskussionen, är det en lättillgänglig framställning. Inte minst de många välvalda illustrationerna: fotografier och ritningar av kyrkor, detaljer och föremål bidrar till detta. Ehuru boken sägs behandla landskyrkan i Lunds forna ärkestift genom tiderna, är särskilt Halland styvmoderligt behandlat med endast fyra i förbigående nämnda kyrkor. I stället för personregister är framställningen försedd med ett utförligt ortregister.

Som exempel på de intressanta forskningsinblickar Holmberg ger, kan nämnas diskussionen om nord- och sydportalerna. Utan några egentliga belägg har man i nordisk medeltidsforskning utifrån kvinnors och mäns åtskilda placering inne i kyrkan ofta betecknat kyrkportarna i norr respektive söder som "kvinno- och mansingångar". I engelsk medeltidsforskning dominerar i stället förklaringen att nord- och sydportalerna regelbundet använts som processionsportaler. Liksom i katedralerna har man då gått ut genom nordportalen och in igen genom sydportalen. I

England bars också kistan vid begravning in genom nordportalen och ut genom sydportalen - en procession i omvänd riktning! Ett studium av portalernas utsmyckning på skånkt område stärker den engelska teorin, liksom den ovanligt rikliga förekomsten av romanska processionskrucifix i Lundastiftets landskyrkor.

Om Holmbergs framställning, ursprungligen avsedd för doktorander, präglas av detaljrikedom och fackmässiga inblickar i forskningsläget, strävar Gösta Johannessen istället efter de vida överblickarna. Här möter vi den äldre forskaren och skolmannen som så att säga summerar för en vidare läsekrets. Inte bara kyrkan, utan också författaren, har befunnit sig "mitt i byn". Här ges en bred överblick över liturgi, administration, ekonomi, fromhetsliv osv från reformationen fram till den tid då kyrkan genom skiftesreformen inte längre kom att ligga "mitt i byn".

Johannessons bok är mycket lättläst och författaren löser i allmänhet väl den svåra uppgiften att förena sakkunskap och populärt framställningssätt. Intressant är till exempel hans understrykande av hur försvenskningen i de skånska kyrkorna i flera avseenden innebär en större förändring än reformationen. Det var först efter försvenskningen som altarljusens släcktes, biktstolarna försvann och tidebönerna i Lunds domkyrka upphörde. Men också försvenskningens positivt pedagogiska sida lyfts fram. Ett stramare tematiskt grepp hade kanske kunnat göra de större sammanhangen tydligare.

Någon gång snubblar läsaren över formuleringar som att "nattvard firas i den katolska kyrkan i varje gudstjänst". Allvarigare blir det när populära fördomar upprepas, som att särskild avlat är "löfte om syndernas förlåtelse utöver det vanliga" eller att Schartaus predikan "brukade" behandla ämnet "i tre på varandra följande avsnitt". Trots dessa fläckar kan Johannessons bok rekommenderas. Den avslutas med Lunds stifts biskopslängd 1537-1865, några väl knappt tilltagna litteraturanvisningar och utförliga person- och ortregister. Också denna bok är försedd med illustrationer, dessutom med några särskilt inramade, kommenterade psalm- och sångtexter och en ögonvittnesskildring från en av länsman

upplöst konventikel, som på ett omedelbart sätt för in läsaren i den aktuella tidens eller rörelsens spiritualitet.

Anders Jarlert

IKONEN - FÖRSTÅDD - PÅ MODET?

Nationalmuseum: Den ryska ikonerna 1000 år. Nationalmusei katalog 513. Uddevalla 1989

ULF ABEL: IKONEN - BILDEN AV DET HELIGA

Gidlunds förlag, Hedemora. Värnamo 1989. 122 s

PER-ARNE BODIN: VÄRLDEN SOM IKON. ÅTTA FÖREDRAG OM DEN RYSKORTODOXA ANDLIGA TRADITIONEN

Artos Förlag, Skellefteå 1987. 128 s

Ikonen har under detta århundrade vunnit en ställning i väst som knappast kunde anas på 20-talet. Orsaken till denna utveckling är mångfaldig. Så kunde man - fenomenet sett ur det lilla perspektivet - t ex i Nyköping på 20-talet komma i kontakt med stadsbor som under förkrigstiden verkat i tsarens Ryssland. Barnets öron spetsades då. Tidningarnas reportage av förföljelserna mot kyrkan i Sovjet var svårt att se bort ifrån. I det lilla Oxelösund fanns in på 30-talets mitt en präst, Axel Haerberger, med förbindelser bl a till Lettland och han kunde prya sitt hem med en icke obetydlig samling ryska ikoner, som han sedermera testamenterade till Södermanlands Läns Museum och vilka till någon del upptas i Kjellins nedan nämnda verk. Mötet med denna säregna konst kunde säkert icke undgå att påverka skolpojken.

I det större perspektivet bör man betona betydelsen av den ryska emigrationen till Väst, särskilt Paris, etablerandet av ryska exilkyrkor och grundandet och uppblomstringen av rysk teologisk tradition i S:t Serge, den teologiska fakulteten i Paris som med Bulgakov och andra kunde göra sin stämma hörd och respekterad bland väl skolade romerska katoliker, anglikaner och protestanter. Paris fick en funktion lik Venedigs som blev en mötesplats för öst och

väst långt före 1453 och vars konst visar klart byzantinska drag.

Han visar även hur en författare som Gunnar Ekelöf efter sina resor började intressera sig för ikoner och kom att skriva om dem i *Opus incertum* (1959). Märkligt är hur så många som studerar ikoner och som målar sådana alls inte tillhör östkyrkan. Erland Forsberg, som målat den stora ikonerna i S:t Ansgar, Uppsala, är prästvigd för Borgå stift men undervisar och målar mest i Sverige. F de Caluwé har en västkyrklig bakgrund men har inträtt bland uniaterna och har väl levt sig in i byzantinsk gudstjänsttradition. Anja Lindhagen, Uppsala, vars ikoner bl a finns i Vadstena (en stor triptyk) och i Fredricton, Canada, tillhör Svenska kyrkan.

Det förefaller sålunda som om den östkyrkliga bildtraditionen talar till västliga kristna på ett sätt som blir kreativt. Ofta blir det mer än konstupplevelse, det blir trosupplevelse, som *torde* närma sig den äkta byzantinska. Är det svårigheten att i ord och dogmer uttrycka tron som gör sinnet mottagligt för ikonernas förkunnelse? Är det regler med omvänt perspektiv och skugglöshet som öppnar sinnet för ikonkonsten, medan t ex italiensk senmedeltid blir alltför inomvärldslig, icke uttryckande de två naturerna? Italiensk och rysk/byzantinsk konst från samma tid men med så olika verkan, så olika i sin kreativitet. Varför är modern kyrklig skulptur ofta så stum och kall? Är det bara därför att dagens förkunnelse från ambo och predikstol ofta saknar genomslagskraft? Är det så att ikonerna tyst talar till oss?

Kampen mellan gudstjänst med bilder och utan har pågått länge. Man bör minnas att den börjat redan i judendomen. Står inte på museet i Damaskus resterna av synagogan i Dura-Europos fylld med gammaltestamentliga bilder icke främmande för senare kristen konst? Samtidigt som det bildfientliga islam växte sig mäktigt slets kyrkan sönder i kampen mellan ikonoklaster och ikonoduler. Segern vann de senare. Segerns teologi formade framför allt Johannes av Damaskus, den då islamiska huvudstaden, och det sjunde ekumeniska kyrkomötet formulerade vår tro i denna fråga. Av värde är att Abel i två bilagor återger avgörande texter, som troligtvis inte tidigare publicerats på svenska. Översättaren är professor Lennart Rydén, byzantolog i Uppsala.

Nationalmusei ikonutställning i anslutning till millenniet 1988/89 tilldrog sig stort intresse. Katalogen är givande läsning. Ulf Abel, vars religion om någon knappast är den ryskortodoxa, ger en utsökt inledning till den ryskortodoxa ikonkonstens utveckling, här som i den senare boken vittnande om djup förtrogenhet med ämnet. Kristian Gerner ger i ett kort men innehållsrikt kapitel inledning till problemet med Rus där han vederlägger sovjetiska forskares försök att få fram en gammal "rysk" förbundsstat som förebild till Sovjetunionen, forntiden avspeglade nuet. Han nämner tyvärr ej att Kievfolket lärde den svage men lärde kejsar Konstantin VI Porphyrogenetos (d 959) vilka namnen var på Dnjeprs forsar, både på slaviskt och nordiskt språk, viktigt även för svensk ortnamnsforskning.

Johannes av Damaskus motiverar knäfall och vördnad för ikonerna både från skapelsens och frälsningens ordningar. Man bugar sig för sin nästa, emedan han är Guds avbild. Eftersom Gud blev människa, led, dog, uppstod och till himlen for, och detta blev nedtecknat, så är det för dem som inte läser en hjälp att se detsamma på bilder och väggmålningar. Guds Moder vördas emedan hon just burit fram honom som är sann Gud och sann människa. Helgonens storåd ingjuter tillförsikt i oss och därför ärar vi dem och deras bilder. Med liknande argument talar 7:e ekumeniska konciliet.

Tänkandet om ikonerna kan utvecklas till att gälla själva gudstjänsten som en ikon av sin himmelska motsvarighet. Bodin, som inte är teolog utan docent i slaviska språk (ryska), låter i sin första uppsats om ikonerna som teologi och tecken framställa den spännande diskussionen om ikonerna fram till frågans avgörande 843. De senare striderna bland kalvinister etc har här mindre betydelse. Han påpekar också hur 843 innebar en kyrkans seger över staten i det kejsarna ofta varit ikonoklaster - kanske något i rädsla för islam - men hur nu - dock icke utan statlig hjälp (!) - konciliet kunnat framställa den sanna tron på detta område. Hans övriga artiklar bör förstås som framställande kyrkans hela liv som en ikon vilken ständigt vill ta gestalt i historien. Där skildras klosterregler som accepterar klostrens egendom eller förkastar den, de i många stycken beundransvärda gammaltroende som ännu efter 300 år är rätt starka, dårskapen i

Kristus representerad av den nyligen helgonförklarade Ksenia i S:t Petersburg vars helgedom på en kyrkogård i staden väcker andakt även hos icke-ortodoxa.

Av särskilt intresse är artikeln om teologen/filosofen Pavel Florenskij som ibland behandlats även i Moskvapatriarkatets journal. Hans vida naturvetenskapliga beläsenhet förenade sig med grundlig ortodox tro och lärdom och han kunde länge fortsätta som lärare men försvann så småningom under Stalintiden. Hans kritik av ateisternas försök att nyttja naturvetenskapliga argument mot tron har gjort honom intressant bland ungdomen i dagens Ryssland. Bodins bok om den andliga ryska traditionen är värd all uppmärksamhet. Den har visat sig vara lättläst och lätt accepterad. Enstaka onöjaktigheter förekommer. Man kan t ex få den uppfattningen att Dionysios Areopagita på 400-talet verkligen hetat så. Han är fortfarande den pseudo-Areopagita som omkring 500 skrev sina ytterst inflytelserika, lätt monophysitiska och neoplatoniserande verk. Sådana onöjaktigheter minskar knappast studiernas utomordentligt stora värde.

Eric Segelberg

HENRIK KARLSSON: O ÄDLE SVENSK

Biskop Thomas' frihetssång i musik och poetik. Kungl Musikaliska Akademiens skriftserie 59. Musikvetenskapliga institutionen i Göteborg, nr 19. Stockholm 1988. 331 s, ill, notex

Varför blev Sveriges mest tonsatta dikt aldrig nationalsång? Detta och mycket annat utreds i denna synnerligen välskrivna, innehållsrika och tankeväckande bok.

Den börjar med en bakgrundsteckning av biskopen och hans visa, och fortsätter med visans roll som "ideologiskt prisma" under 1800-talet vilken kulminerar i 1899-1901 års tävling om ny nationalsång. Fem arkaiserande, vis- eller marschartade körkompositioner från 1900-talets första decennier analyseras, bl a Alfvéns och Peterson-Bergers. Den typen av tonsättningar avlöses av subjektivt-expressiva romanser när världskrigen hotar idyllen, och Frihetsvisan blir symbol för vakthållningen kring Sveriges demo-

kratiska statskick. 1939 inspirerade företeelser som allsången, beredskapen, visans 500-årsminne, samt tanken på en ny nationalsång till en tävling om en ny unison melodi. 903 bidrag kom in - men inget "slog".

Den s a s musikaliska delen av boken avslutas med en sammanfattning, där det bland annat framgår att:

* Frihetsvisan har förekommit som genomgående, om än inte iögonenfallande tema i de flesta fosterländska sammanhang ca 1850-1950

* Daterbara tonsättningar kan i de flesta fall sättas i samband med yttre, utommusikaliska anledningar (unionskrisen, tidsningsdebatter, nationella högtider, lokala evenemang, enskilda initiativ)

* Frekvensen har direkt samband med nationella krisperioder från 1890-talet och framåt

* Tonsättningarnas karaktär utvecklas från sällskapsvisa och skolsång över solosång, allsång till filmmusik (Jules Sylvain, Rid i natt, en av förfs favoriter) och oratorium (H Rosenberg, Svensk Lagsaga); dvs från det subjektivt intima till det kollektiva uttrycket

* Ingen av melodierna blev den "enda" eller "bästa"

* Så gott som alla svenska tonsättare under 1900-talets fyra första decennier har ägnat sig åt Frihetsvisan, trots musikverternas förakt för genren - men berömmelse och STIM-pengar hägrade

* En rad olika frihetsbegrepp har lästs in i visan.

Bokens andra del behandlar "den fosterländska kulten" och söker kasta ljus över relationen musik-samhälle. Några typiska tillfällen då Frihetsvisan varit en självklar del av programmet beskrivs, bl a Svenska flaggans dag ("Flaggutdelningen som offerrit"), och det påfallande kyrkliga inslaget i dessa påpekas. En tabell över Alstons religionskriterier och relevanta drag i svensk nationalism på s 152 tål att tänka på - med författarens reservation att "den transcendent dimensionen vanligen saknas, ... vilket gör patriotismen till en pseudoreligion". Bildjämförelsen mellan kyrklig och patriotisk rit på s 147

är dock mer roande än upplysande - det finns ju inte så många funktionella sätt att placera de givna elementen talare/musik/övriga agerandepublik/församling.

I de följande kapitlen undersöks tonsättarnas texturval och hur det har påverkat sångens budskap, samt om "vissa speciella musikaliska uttrycksmedel kan sättas i samband med utommusikaliska, främst ideologiskt betingade, faktorer". Främst kommer *arkaismemna*, där kyrkomusiktonsättare låg väl till när det gällde kyrkotonarter. Annars fanns ytterst lite vetenskapligt grundat material om gregorianik, renässans- och barockmusik tillgängligt före 1926, då "Tidskrift för kyrkomusik och svenskt gudstjänstliv" började utkomma... 30-talets ökade patriotism krävde musik i gammal stil till tablåer, skådespel och jubiléer.

Därpå kommer *det manligt heroiska draget*, som "stöder mytologiseringen av Thomas och Engelbrekt", i det man "sökte ett uttryck för ett allmänt 'svenskt kynne' i kombination med porträtt av förebildliga historiska gestalter"; musikaliskt gestaltas detta med fanfarartade inledningar, oktavsprång, marschartade punkteringar, med förebilder i t ex Nibelungens ring. Även den doriska tonarten ansågs typiskt gammalsvensk, även om författaren anser det mycket osannolikt att tonsättarna verkligen anspelat på en musikalisk tradition som redan hade anklang hos lyssnarna. Det kunde kanske påpekats att detta "svenskmannaetos" även präglar nyckrivna delar av 1939 års koralbok.

Utifrån tonsättningarna av Frihetsvisan går författaren ett steg vidare och sammanfattar vad som betraktats som typiskt svenskt i musiken. De fyra grundstenarna och deras musikaliska schabloner blir:

* Kyrkan-koralen: samhällets etiska grundval

* Försvaret-marschen: landets frihet, folkliga upprorståg

* Folket-folkmusiken: hembygden, rötterna

* Historien-arkaismer: tradition, forntid, myter.

Avslutningsvis återgår författaren till sitt och musiksociologins huvudområde: samspelet mellan yttre omständigheter och musiken i sig:

tonsättningarnas funktion har varit dels *rituell* (skapa samhörighet, bidra till högtid), dels *ideologisk* (förmedla och fostra till patriotism, vara symbol för Sverige och vedertagna svenska värderingar). Frihetsvisans abstrakta text, det stora tidsavståndet mellan texten och tonsättningarna, och att dessa beställts "uppifrån" - från det kulturella och politiska etablissemanget - har bidragit till att den inte fungerat så bra.

I detta sammanhang genomgår några mer "allmängiltiga" tonsättningar (bl a Carl Nielsens, en av de allra bästa) - som kanske just genom sin brist på patriotiska schabloner inte slagit igenom ...

Bokens slutord förtjänar att citeras:

"Det är en ödets ironi att Sverige som nation begåvats med en unik, tidlös och idealisk text till en folk- och nationalsång [som dock] tett sig omöjlig att tonsätta till allmän belåtenhet ... Detta har i sin tur skapat ett mytiskt skimmer kring visan ... Kan fascinationen och fixeringen vid frihetsbegreppet förklaras av att om friheten verkligen är för handen, så är den ju bara där, och man behöver inte orda om den ... Hur har vi det med vår självuppfattning och vår självkänedom, ett av världens allra 'friaste' folk?"

Birgit Lindkvist Markström

BENGT INGMAR KILSTRÖM: HÖGKYRKLIGHETEN I SVERIGE OCH FINLAND UNDER 1900-TALET

Bokförlaget ÅSAK-Sahlin & Dahlström
AB, Delsbo 1990. Ca 324 s

Bengt Ingmar Kilström har haft tillgång till ett rikt källmaterial - både tryckt och otryckt - när han gått till att beskriva det som med ett sammanfattande ord brukar betecknas som "högkyrkligheten", ett mångtydigt begrepp, på sina håll negativt färgat, på andra positivt.

Hans framställning är inte "heltäckande" och avser väl inte heller att vara det. Men på ett fångslande och initierat sätt tecknar han stora och väsentliga delar av denna rörelses historia. Inte minst personteckningarna av de stora gestalterna är väl utförda, med påtaglig inlevelse. Bl a ägnas Arthur Adells insatser särskilt för ti-

degärdens återupplivande i vår kyrka ett särskilt kapitel - av speciellt intresse för denna årsskrifts läsare eftersom den har sin föregångare i den av Adell 1926 grundade och sedan utgivna "Tidskrift för kyrkomusik och svenskt gudstjänstliv".

Kilström beskriver upprinnelsen till högkyrkligheten. Som så ofta i andelivets historia var det enskilda personer med en vision som bar fram de nya tankarna, i skarp relief mot den ofta skrämmande bakgrunden i 1800-talets kyrkoliv och då inte minst dess gudstjänstliv. En *passant* antyder han vad som sällan observeras annars, att det fanns ett samband mellan de högkyrkliga förgrundsgestalterna och unglyrkligheten som också förvisso var en visionär rörelse: "Sveriges folk ett Guds folk ...". Men det är påtagligt att högkyrkofolket inte blott eftersträvade en allmän väckelse utan hade särskilt just gudstjänstlivet i sikte. Kontakterna med den engelska kyrkan behandlas här, även om de grundläggande tankarna nog fanns "på hemmaplan" tidigare också. Men de engelska kontakterna bidrog till att koncentrera arbetet på den gudstjänstliga förnyelsen till både bönelivet i stort och nattvardslivet, sådana delar av det kyrkliga livet som vid seklets början befann sig i ett utarmat tillstånd. Nattvarden firades utomordentligt sällan och för bönen vid altaret hade man mycket ringa intresse eller förståelse. Ett citat av biskop Gustaf Aulén belyser hur det kunde gå till:

"Den gudstjänstfirande församlingen hade väl i allmänhet inte heller någon större uppskattning av altartjänsten. Det var ingen sällsynthet att åtskilliga gudstjänstbesökare stod kvar utanför kyrkan och samspråkade med varandra ännu sedan altartjänsten begynt - det som skedde vid altaret betraktades av många snarast som ett mer eller mindre väsentligt bihang till predikan".

(s 14)

Undertecknad recensent har många personliga minnen av denna märkliga företeelse - ännu på 1930-talet!

Det var i denna liturgiska öken som högkyrkligheten satte sina plantor. Elis Schröderheim gav vid ett tillfälle svar till dess kritiker och formulerade därmed också något som skulle kunna kallas dess programförklaring:

"Altarets prydnad med blommor och ljus, mässkrudars användning, nattvardens trägna och högtidliga firande, kors-tecknets återinförande i dopet ..., ett rätt evangeliskt bruk av den sk bikten eller den enskilda syndabekännelsen, dagliga morgon- och aftonböner i alla stadskyrkor, rikligare klockringning, knäböjande vid vissa moment i gudstjänsten (och för detta ändamål införande av bönepallar i kyrkbänkarna), kyrkornas öppnande för privat andakt på vardagarna från morgon till kväll"

och detta är

"ingalunda i strid mot utan i fullkomlig överensstämmelse med både gammal luthersk kyrkosed i vårt land och vår kyrkas bekännelseskriterier".
(s 181)

Densamme Schröderheim återinförde också bruket att predika i alba och stola - "något som då väckte mycken förargelse" enligt författaren (ibid).

År 1916 bildades det sk S:t Sigfrids Brödraskap som kom att bli en mycket aktiv grupp inte minst i psalmboksfrågan som då var brännande aktuell. Den wallinska psalmboken hade mer och mer kommit att upplevas som föråldrad och den "officiella" kyrkan arbetade fram nya förslag genom kommittéer och kyrkomöten. Kilstrom visar noggrant - och ganska roande för den som vill se hur historien upprepar sig - hur pass krokig vägen var fram till de sk Nya psalmer 1921, vilka skulle få användas vid sidan av den gamla psalmboken. Vad som är intressant att se är hur S:t Sigfrids Brödraskap målmedvetet arbetade genom många kanaler - verkligen både officiella och högst personliga - på att återknyta till psalmernas formuleringar enligt 1695 års psalmbok och hur man kämpade för att få in de nytestamentliga cantica - men de kom med först 1937! Man ville också få med exempel av "väckelsefromhetens sångskatt". Känns inte mycket av detta igen ...?

Man var också aktiv på kyrkohandboksområdet. De sk inledningsantifonierna, föregångare till våra nuvarande introitus, hade flera av med-

lemmarna i brödraskapet deltagit i arbetet på. Man ivrade också för sk altarandakter, kortare bönegudstjänster, som särskilt skulle kunna användas vid kyrkliga kurser av olika slag - böneordningar som nog kan sägas ha förberett tidegärdsväckelsen. Som nämnts var Adell här den ledande genom det av honom bildade Laurentius Petri Sällskapet.

Kilstrom ägnar också stort utrymme i sin framställning åt de systra- och brödraskap som brukar räknas in i "högkyrkligheten", framförallt åt Den Apostoliska Bekännelsens Brödraskap och Societas Sanctae Birgittae, men också andra och mindre sällskap och ordnar presenteras i en riklig förteckning. Fader Gunnars gestalt målas pregnant, hans stiftelse Gratia Dei likaså, liksom andra stiftelser, Hjelmserydsstiftelsen, Sankt Ansgars- och Laurentiistiftelsen. Slutligen beskrivs motsvarande rörelse i Finland och författaren redovisar till slut "Olika reaktioner inför högkyrkligheten" och "Vad har Kyrklig Förnyelse lyckats uträtta?".

Detta sista avsnitt av boken hade varit värt att vidareutveckla. Kilstrom summerar där en stor del av högkyrklighetens arbete även ute i församlingarna runtom i landet - och det är just något av detta man skulle vilja se också utförligare beskrivet i en bok som denna, med andra ord högkyrklighetens hela pastorala program, det som kan sammanfattas i begreppen församlingsvård och personlig själavård. Både högkyrklighetens teologiska och dess liturgiska "program" har fungerat ute på "fältet" till människors och församlingars uppbyggande - och det under både gott rykte och ont rykte. Sekulariseringen har gått hårt fram också inom kyrkan - men det är ju inte bara så att det växer ogräs bland vetet utan faktiskt också vete bland ogräset. Och där har den kyrkliga förnyelsens arbete betydligt ibland oöverskådligt mycket. Givetvis nämns dessa fundamentala ting i boken, men de vore förtjänta av en lika fyllig framställning som vissa andra sidor av högkyrkligheten. Vem vet - det kanske blir en del II så småningom!

Per Olof Sjögren

ERIK KJELL: OM KYRKOMUSIKALISK SIGNIFIKANS

Göteborgs universitet 1987, ej tryckt (finns
i alla universitetsbibliotek). Ca 300 s

Föreliggande arbete utgår från en överväldigande barndomsupplevelse av romantisk orgelklang och söker reda ut huruvida sådana upplevelser är rent estetiska, eller om därtill kommer ett transcendent element. Sådan kyrkomusikalisk grundforskning är lika lovvärd som sällsynt, men tyvärr måste man vara mycket insatt i filosofisk terminologi för att kunna följa resonemangen. Den psykologisk-associativa sidan av upplevelsen kunde ha beaktats mer och det gedigna föraktet för teologin som vetenskap gör ett lätt komiskt intryck. Men, som sagt, initiativet var gott.

Birgit Lindkvist Markström

GUNNO KLINGFORS: NYTT OM GAMMAL SÅNG

Det är ett berömvärdt initiativ som Gunno Klingfors tar i och med publiceringen av sin bok *Nytt om gammal sång* (Germans Musikförlag 1990). I en tid då medvetenheten om och strävan efter att uppföra den tidiga musiken på ett tidstroget sätt är stor, är litteratur om detta på svenska just det som behövs, inte minst då det gäller sång.

Bokens 84 sidor rymmer många intressanta aspekter på barockens och wienklassicismens vokalmusik i Italien och Tyskland (fransk stil berörs ej), både den tekniska och musikaliska sidan. Boken innehåller dessutom en utmärkt litteraturförteckning som den intresserade kan ha stor nytta och glädje av.

Många av de problem man ställs inför när man närmar sig 16/1700-talens vokalmusik angående andning, vibratoanvändning, ornamentering, besättning etc, tas upp i bokens tio kapitel. Läsaren presenteras oftast ett svar angående dessa problem, men finns det verkligen bara ett svar att ge?

Personligen ställer jag mig frågande till vissa av de slutsatser Klingfors kommer fram till, framförallt genom att jag själv under mina studier bland annat vid Schola Cantorum Basiliensis och som utövare av den tidiga vokalmusiken

gjort andra erfarenheter än de som författaren vill framhäva. Jag saknar hos författaren en öppenhet inför andra lösningar - och dessutom kan man ana att det är en icke-sångare som skrivit boken.

Låt mig peka på några exempel:

I kapitel 2 som behandlar andning betonar Klingfors genomgående att sk högandning var allena rådande. Jag är ense med författaren om att lågandning enligt dagens innebörd inte var ett begrepp, men i stället för att rekommendera en höjning av axelpartiet vid inandning (det ur Quantz citerade exemplet vilket uttryckligen gäller flöjtspel är enda gången jag mött en sådan önskan) skulle jag vilja framhäva bröstorgens betydelse. Genom att man då hade en bättre och mer aktiv hållning än idag var en vidgning av bröstorgens en naturlig företeelse. Detta fungerar utmärkt även vid snabb inandning, men påverkar inte röstapparaten negativt. Som sångpedagog skulle jag inte vilja ta konsekvenserna av det andningssätt författaren beskriver, inte om man strävar efter ett sångsätt utan spänningar och med ett fritt luftflöde, vilket jag anser är en nödvändighet i barockens och wienklassicismens vokalmusik.

Därför reagerar jag också på det följande kapitlet om tonbildning där läsaren möts av den ständigt återkommande slutsatsen: pressad fonation. Om idealet var en så pressad och spänd sångröst som författaren vill göra gällande, låt oss i så fall ställa frågan: hur klarade man de snabba löpningar, dynamiska förändringar och den virtuosa ornamentering som musiken är fylld utav?

Detta förutsätter en totalt fri röst med största flexibilitet. En fri röst har dessutom sällan svårt att sjunga en vibratolös ton, medan en spänd stämma med högt tryck skapar ett kraftigare vibrato.

Visst var tonbildningen annorlunda liksom idealen, men jag önskar att författaren i större utsträckning använt sig av benämningar som "direkt", "naturlig" och "kontrastrik" om ett sångsätt där de olika registren var ett medel att framhäva kontraster med utgångspunkt från naturligt tal och klara språkljud och där ornamenten gav liv och affekt. Då dessa egenskaper så ofta betonas i den samtida litteraturen och även citeras i denna bok, har jag svårt att förstå för-

fattarens vilja att övertyga oss om att klang och tonproduktion var pressad och spänd.

Under den tid som gått sedan jag fick boken i min hand har jag tagit tillfället i akt att ventileras innehållat bland sångare med större erfarenhet än undertecknad själv, men även dessa ställer sig frågande till det sångsätt Klingfors förespråkar. Trots det har inte de balansproblem mellan sång och instrument som författaren förutser uppstått vid de tillfällen då t ex tromboner eller zinkor spelat *colla parte*, dvs unisont med sångstämman. Jag vidhåller därför att det finns mer än ett svar att ge beträffande 16/1700-talens vokalteknik.

Intressant läsning erbjuder annars avsnitten om rösttyper, tonsatser och musikalisk gestaltning. Läsaren ges en bra bild av sångens speciella egenhet och medel: textbehandling och retorik. Möjligen hade några notexempel förtydligat artikulation och ornamentering.

Även kapitlet om besättning kan ge inspiration att experimentera och prova nya kombinationer och placeringsmöjligheter utöver de idag traditionella.

Tilläggs bör att en kunskap inom röstfysiologi underlättar då författaren ofta använder facktermer. Dessa finns förvisso förklarade, men på ett sätt som främst tillfredsställer den som behöver fräscha upp sina kunskaper. Övriga rekommendas att komplettera med litteratur inom detta område.

Det arbete som Klingfors gjort för att ta fram allt material vill jag inte på något sätt förringa, men tyvärr kan jag inte se boken som ett svenskt alternativ till den utländska litteratur vi finner i ämnet, varken samtida eller nyskriven. För den som redan besitter viss kunskap om sång och tidig musik kan boken tillföra nya idéer och komplettera övrig litteratur.

Susanne Rydén

LENNART LINDER: VÄCKELSEÅNG OCH LÄSARPSALM I DEN SVENSKA PSALMBOKEN

Verbum-SKS 1987. Ill. 100 s

LARS-ÅKE STENSTRÖM, INGA OCH LENNART SPÅNGBERG: KÄNDA PSALMER OCH DERAS HISTORIA

Libris 1989. Ill. 93 s (original: Famous Hymns and Their Stories. Lion Publ plc. Oxford, England)

En typisk studiebok och en typisk presentbok - bägge högst användbara i sitt slag. Vardera boken tar upp ett 40-tal psalmer inledda med en kort författarbiografi.

Linder sätter in psalmerna i deras historiskt-ideologiska sammanhang och studieplanens frågor vill leda till samtal om religiösa och estetiska upplevelser samt ge teologiska utblickar mot de skilda samfund som väckelserna tyvärr gett upphov till. Själv upplever jag det som familjärt och nedlåtande att kvinnliga psalmförfattare nästan genomgående omtalas med förnamn, manliga däremot korrekt och seriöst med efternamn. En samlad studieplan längst bak i boken hade kanske gjort boken mindre hanterlig inom studiecirkelns ram, men mer användbar utanför denna?

"Kända psalmer" tar med en del av texten, och "uppmuntrar läsaren att söka vidare i psalmboken". Hälften av varje uppslag består av ett naturlyriskt färgfoto, ofta mycket vackert, men lite tröttande vid sträckläsning.

Birgit Lindkvist Markström

ANN-MARIE SÄLDE: I APOKALYPSSENS TECKEN

Bo Beskows glasmålningar i Skara domkyrka och deras relationer till efterkrigstidens franska glasmåleri. Uddevalla 1988 (Ars Suetica nr 11, Acta Univ Ups. Distr Almqvist & Wiksell International). 231 s

Svenskt glasmåleri har allt sedan medeltiden haft sin inspiration utifrån. Konsthistorikern Johnny Roosval gjorde bland mycket annat en epokgörande insats genom att under det sista kriget se till att de värdefulla medeltida glasmålningarna från olika gotlandskyrkor evakuerades till fastlandet. Dessutom gjorde han en mycket

noggrann analys och systematisering av det ganska omfattande materialet. I samband med det arbetet kunde han fastlägga att det gotländska materialet varit beroende av tyska influenser och därmed stod i förbindelse med bysantinismen. Roosval har också i sitt vidare forskningsarbete med medeltida glasmåleri antytt att glasmålningarna i Skara resp Linköpings domkyrka, tillkomna under höggotiken, skulle ha rönt inflytande från engelskt håll. Därom är väl forskare idag inte så säkra. Men kvar står faktum att Roosval genom sina idoga forskningar klarlagt ett tidigt och omfattande utländskt inflytande på det relativt omfattande medeltida svenska glasmåleriet. Men intressant är att det växte fram en svensk tradition, låt vara med inspiration utifrån. Denna kunskap både tekniskt och konstnärligt föll mer eller mindre i glömska vid medeltidens slut.

Med nygotikens framvällande och ett tilltagande byggande av nya kyrkor kom åter glasmåleriet i ropet. I de av överintendentensämbetet utfärdade Allmänna anvisningar (1887), signerade av Helgo Zettervall, framhålls klart och tydligt glasmålningarnas betydelse för sakral bruk. Den som något känner de Allmänna anvisningarna vet att de nästan ordagrant är översättningar från liknande tyska anvisningar. Återigen en kraftig påverkan utifrån. Det glas som nu framställs är i mångt och mycket industriellt framställt. Det medeltida sättet att framställa glas har övergivits. Nu kunde man nära nog sitta i sin hemförsamling och bekvämt som ur en Åhlén & Holmskatalog beställa orneringar och lämpliga kyrkohistoriska gestalter för sin kyrka, allt efter stil och smak.

Efter andra världskriget kom en renässans för glasmåleriet, främst i Tyskland och Frankrike men också i vårt eget land. Konstnärer som Légers, Chagalle och Matisse i Frankrike övade ett stort internationellt inflytande genom sin för tiden okonventionella och nydanande stil. I Sverige ger sig några av dåtidens främsta konstnärer i kast med glasmåleriet; Olle Hjortzberg gjorde exempelvis redan 1905 korfönster till den nu så aktuella Katarina kyrka i Stockholm. Märkligt nog togs dessa fönster bort redan 1952. Einar Forseth kom däremot att i hög grad ägna sig åt glasmåleriet. I Västerledskyrkan i Bromma invigdes 1934 fyra glasmålningar. Sedan följde bl a Nora kyrka. Hans mest omtalade glasmålningar

får väl sägas vara de i Mariakyrkan i Helsingborg, 1935. De kom sedan att följas av en rad andra uppdrag. Jan Brazda är ytterligare en konstnär som man i det här sammanhanget bör nämna. Hans främsta bidrag torde vara hans fönster i Växjö domkyrka tillkommet under 1960-talet vid domkyrkans genomgripande restaurering.

Den konstnär som kanske blivit mest uppmärksammas för sina glasmålningar är ändå Bo Beskow. Omdömet om Beskow som konstnär har varit högst varierat. Han torde väl knappast komma att räknas till en av våra mer betydande målare. Men på två områden inom konsten var han en obestridlig mästare; porträttkonsten och glasmåleriet. Inom porträttkonsten kommer säkerligen hans kongeniala målning av författaren John Steinbeck för alltid att ha en plats. Han ägde inom båda områdena en erkänt stor teknisk skicklighet som bibringats honom genom åratals hantverksmässigt arbete. Han lärde sig hantverket från grunden - det gällde framför allt glasmåleriet.

Beskows livsverk kom att bli glasmålningarna i Skara domkyrka; sammanlagt 37 större och mindre fönster. Arbetet sträckte sig över olika perioder från 1945 till 1976. I sanning ett livsverk för en konstnär! Även om det inom konstkritikerretsar finns olika uppfattningar om fönstrens konstnärliga kvalitet, kan man inte komma ifrån det engagemang, kunnande och allvar som Bo Beskow ådagalagt i detta monumentalverk.

Om Bo Beskow och bakgrunden till Skara-fönstrens tillkomst har Ann-Marie Sälde skrivit en konsthistorisk avhandling. Låt mig genast säga att det är en till alla delar mycket läsvärd avhandling. Lätt och ledigt skriven är den, med vida utblickar i glasmåleriets historia, där man till och med skulle ha önskat att författaren dragit ut trådarna ännu lite längre.

Rent innehållsmässigt är avhandlingen uppdelad i fem huvudkapitel. De två första behandlar glasmåleriets definition, funktion och ursprung samt utvecklingen i Frankrike (kap II) från 1800 och framåt. Kap III behandlar glasmåleriets utveckling i Sverige under samma tidsrymd. Kap IV tecknar konstnären Bo Beskow med tyngdpunkt på hans utveckling mot glaskonstnär. Kap V slutligen, som omfattar ungefär hälften av avhandlingen, skärskådar

glasmålningarna i Skara domkyrka. Det är de två sista kapitlen som egentligen utgör avhandlingens intressantaste och värdefullaste delar. Här får man dels dokumentationen av den synnerligen komplicerade arbetsprocess som så småningom leder fram till uppdraget i Skara, dels den ikonografiska analysen av Beskows fönster.

På ett initierat och intresseväckande sätt kartlägger författaren glasmåleriets teknik och historia. Genomgången av generell litteratur på området med kort kommentar i det inledande avsnittet är för den obevandrade synnerligen värdefullt. Förhållandet glasmålning-arkitektur är ju en av kärnfrågorna i allt glasmåleri. Därtill återkommer författaren i olika avsnitt av avhandlingen.

Fantasieggande är det att följa Beskows energiska försök att "komma glaset på spåren", att verkligen i detalj lära sig materialet och metoderna. Tack vare noggranna dagboksanteckningar har Ann-Marie Sälde kunnat följa Beskows arbete fas för fas, från studieresor i Frankrike till experiment i Holmegaards glasverk utanför Köpenhamn. I Danmark lärde han sig hantverket och kunde hemföra 1300 kg färdigt glas. Det kom sedan att användas i ett fönster i Skaradomen. Det är helt unikt, jag tror även internationellt, att en glaskonstnär gör sitt eget glas. I ett mellanspel gör Beskow 1959-60 två glasmålningar till själakoret i Växjö domkyrka. Här gjorde Beskow allt arbete själv; den konstnärliga utformningen, den tekniska delen samt slutligen framställningen av glasmaterialet. Man kan föreställa sig att så ungefär arbetade de medeltida glasmästarna. Beskows noggranna studier av glasframställningen, vilket gjorde att han till alla delar kände glasets uttrycksmöjligheter, utgör en viktig del av förståelsen av Beskows arbeten.

Med det allmänt kallade Apokalypsönstret slöts det nära 30-åriga arbetet i Skaradomen. Detta fönster kom också att bli en sammanfattning av Beskows grundtanke med hela fönsterserien - striden mellan gott och ont. Den når i korfönstrets bildframställning sitt slutgiltiga avgörande i och med Mikael's seger över Antikrist i Drakens skepnad. Det är intressant att följa Ann-Marie Sälde's noggranna genomgång av tillkomsthistorien för Apokalypsönstret. Tydligt var det dåvarande biskopen Sven Da-

nell som, med sitt uppslag till ikonografiskt program med utgångspunkt ur Johannes Uppenbarelse, gav Beskow inspiration och idéer. Öjvind Sjöholm tar i en anmälan av denna avhandling upp frågan om Bo Beskows ideologiska bakgrund, just med Apokalypsönstret i tankarna (SKT 30/31 1989). Han för fram tanken att konstnären skulle vara påverkad av fadern Nathanael Beskows apokalyptiska synsätt och att sonen Bo just däri funnit "den vises sten". Ett nog så intressant försök till ideologisk tolkning. Sjöholm anför Beskows psalm 314:2 som exempel på hans apokalyptiska synsätt.

Bildanalysen måste nog anses vara den allra tyngst vägande delen av avhandlingen. Sälde's bildanalys som är ingående och detaljrik är nödvändig för att rätt förstå Beskows målningar eftersom de ofta är rätt schematiska och symbolmättade.

Om det är något man ytterligare skulle ha önskat av avhandlingen vore det ett försök till beskrivning av Skarafönstren i förhållande till Beskows övriga rika konstnärliga produktion. Hans konstnärliga ambitioner spände ju över vida fält alltifrån traditionellt stafflimåleri till porträttmåleri, bokillustrationer och monumentalkonst. Under en period avbröt Beskow arbetet med Skarafönstren för att utföra uppdrag vid FN i New York. Av allt att döma betydde detta uppdrag mycket för hans konstnärliga och själsliga utveckling. Vid sidan av Skarafönstren torde målningarna i FN-huset tillhöra något av det främsta han gjort. Det är väl troligt att det också påverkat hans senare arbeten i Skaradomen.

Genom Sälde's avhandling förs man närmare människan och konstnären Bo Beskow. Framtonar bilden av en konstnär och hans livsverk, som framstår i långa stycken som beundransvärt och sympatiskt. Genom Bo Beskows glasmåleri slås en bro från medeltid till nutid. Traditionen har fått ett nedslag i nutiden i en bilddräkt för vår tid.

Carl-Göran Bergman

SÅNGER FÖR SMÅ OCH STORA

Nils Wallnäs m fl (red). *Verbum* 1989.
Noter, illustrationer. 239 s

BARNPSALMBOKEN MED SÅNGER OCH VISOR

Inga och Lennart Spångberg m fl (red). *Lit-
bris* 1989. Noter, färgillustrationer. 323 s

Samlingen Kyrkovisor har vi väl alla haft glädje av men nya psalmboken har ändrat många texter och en del texter har fått slagkraftigare melodier. Föreliggande sångsamlingar fyller därför ett behov och ger därtill en överblick över vad som stått sig i de senaste trettio årens visproduktion.

Båda sångböckerna har psalmbokens ekumeniska del i botten och sedan gäller det bara att komma ihåg att boken med den kyrkliga titeln Barnpsalmboken därutöver mest har frikyrkligt material, med melodier av t ex Södersten, Strandsjö och Widestrand. Ambitionsnivån är hög, med beprövade sånger, trevliga illustrationer, flera register, psalmsvalista, Sv Kyrkans ordning för familjegudstjänst med alternativ, samt en minibönbok. En god idé är de olika "bomärken" för varje avdelning som finns i nedre sidhörnet till hjälp för ännu icke läskunniga - men gick det verkligen inte att hitta en bättre symbol för Påsken än tre kors på en kulle när det finns en separat fasteavdelning? Många visor är också lite väl trallvänliga - nr 187 slår nästan rekord i banalitet.

"Sånger för små och stora" har naturligtvis med de mest kända visorna av ovanstående tonsättare, men därtill sitt likaledes copyrightstyrda urval med namn som Agnestig, L-Å Lundberg och Hovland. Detta ger en viss slagsida åt barnkörhållet i form av bra men inte så helt lätt-sjungna melodier. Många är nya och fräscha, bl a de ur Diskanten 5-8, men därför också oprövade. Stor musikalisk bredd, fina bilder, bra temaregister - men varför ha ett alfabetiskt register när sångerna redan står i alfabetisk ordning?

Ingen av böckerna ger några rekommendationer om visans lämplighet i gudstjänsten vilket bäddar för konflikter. Dessutom har många annars lättsjungna sånger ett omfång på en oktav eller mer, vilket är i mesta laget för dagens låg-

stadiebarn, och alltför få melodier "går hem" hos P3-tillvänjda sångare och åhörare utan mer eller mindre proffsigt ackompanjemang.

Min slutreflektion blir att Barnpsalmboken trots sin ekumeniska målsättning inte riktigt kan ersätta Kyrkovisor och att "Sånger ..." gör sig bäst som "bredvidläsningsbok" för barnkören - men båda förtjänar att prövas!

Birgit Lindkvist Markström

ARBY OCH JÄDERS KYRKOR

Karin Andersson/Otto Svennebring resp
Barbro Flodin

I serien Sveriges kyrkor har nu utkommit ytterligare två delar nämligen Arby kyrka, Volym 207, 1989 och Jäders kyrka Volym 208, 1989. På baksidan av respektive volym finns en karta från det landskap och den härad i vilket kyrkan ligger vilket gör att man lätt kan lokalisera platsen. Tyvärr måste recensenten påpeka ett förhållande som jag sedan ett tiotal år tillbaka har anmärkt på, nämligen när det gäller kartan över Södermanland. Här fattas den lilla medeltidskyrkan Vrena med sina kalkmålningar. Den bristen borde ha åtgärdats långt tidigare. Kanske kan man hoppas på nästa volym när det gäller sörrlandskyrkor.

Det konsthistoriska inventarium som Sveriges kyrkor utgör är en förnämlig publikation både genom sin smakfulla typografiska utformning och sin gedigenhet när det gäller innehållet. Man kan inte låta bli att tänka på vilken ovärderlig kunskapskälla dessa volymer utgör när - som nu senast i Katarina församlings historia - kyrkobyggnaden blir demolerad genom brand.

Arby kyrka har som författare antikvarie Karin Andersson och Otto Svennebring. Den senare har varit kyrkoherde i Arby-Hagby församlingar och har bedrivit forskning kring sin sockenkyrka. Man skulle önska att fler av Svenska kyrkans präster som ju har daglig kontakt med sin kyrka skulle visa ett liknande intresse för byggnaden och på så sätt värdefullt bidra till det resultat som denna volym av Arby kyrka visar av samarbetet mellan en antikvarie och en församlingspräst.

Jäders kyrka är skriven av 1:e antikvarie Barbro Flodin som tidigare på ett mycket för-

tjänstfullt sätt beskrivit Tyresö kyrka i serien Sveriges kyrkor (Svk Sö III:3, vol 179. Sthlm 1979). I båda volymerna gläder man sig åt att det funnits medel för framställning av några ovanligt vackra färgbilder. Från Arby medeltidskyrka bl a triumfkrucifixets Kristusbild och från Jäders kyrka som står som ett praktfullt renässansminnesmärke finns bilder från altarskåpet, ett av de sju bevarade altarskåpen i Sverige från bildhuggaren Jan Bormans verkstad från 1500-talets första årtionden.

Innehållet i de båda volymerna börjar med en grundlig genomgång av socknens historia. Kyrkogården får ett särskilt avsnitt och i Jäders fall blir prästgården föremål för ett särskilt kapitel. Vi läser detta med vemod eftersom Svenska kyrkan i dag på ett fullkomligt obegripligt sätt själv gör sig urarva det rika kulturhistoriska bestånd av byggnader som varit värdefulla för socknens andliga och kulturella liv med sockenprästen boende i dem. Det som nu tycks gälla för förtroendevalda är endast ett kortsiktigt penningförvärv. Eftervärldens dom kommer att bli hård över detta förstörande av kulturvärden. Efter en beskrivning av kyrkobyggnaden både exteriört och interiört följer så i båda fallen en byggnadshistoria, varefter följer ett kapitel med inredning och inventarier. Här tilldrar sig naturligt nog för denna skrifts läsare uppgifterna om kyrkornas orglar stort intresse.

I Arbys fall fick kyrkan så sent som 1852 sin första orgel. Orgeln byggdes av kyrkomålaren (!) och orgelbyggaren Johannes Magnusson från Lemnhult och hans medhjälpare C A Johansson från Näshult och hade elva stämmor. Ny orgel blev det inte förrän 1904, byggd av J Magnusson från Göteborg med sju stämmor, en manual och bihangspedal. 1955 kom den nu fungerande orgeln, byggd av Troels Krohn, Fredriksborgs orgelbyggeri i Hilleröd. Men fasaden är den gamla från 1852.

Jäders kyrka hade redan på 1600-talet ett positiv, skänkt av grevinnan Margareta Brahe. 1697 kunde man inviga Georg Woijtzigs orgel som möjliggjorts genom att man hade sålt ett silverkrucifix som grevinnan Margareta Brahe tidigare skänkt till kyrkan. 1823 kom orgelbyggaren Strand till kyrkan för att lägga fram förslag på en förbättring av det befintliga orgelverket. Man ville ha en tillbyggnad i diskanten och i basen "på det att orgelverket måtte

ärhålla den fullkomlighet att på det samma alla i Nya Psalmboken förekommande Choraler måtte kunna exequeras eller spelas". 1866 såldes orgeln till Stenkvista församling och P L Åkerman byggde en ny orgel. 1937 byggde Nils Hammarberg den nuvarande orgeln bakom fasaden från 1866.

Det är intressant att i de båda volymerna följa de annorlunda förhållanden som rådde i en inte alltför rik socken som Arby och de förhållanden som rådde i det välmående Jäder. Ändå kan man beklaga att den svenska fattigdomens betydelse inte fick visa sitt värde överallt eftersom de gamla fina orgelverken som nu är en rikedom för Sverige återfinns i de kyrkor där man inte hade - som i Jäder - råd att ständigt bygga nytt eller ändra om i den befintliga orgeln. Forssa församling i Sörmland är en slående kontrast med sin fina orörda Åkermanorgel jämförd med Jäders orgelhistoria.

Som slutomdöme kan sägas att de båda volymerna håller en mycket hög nivå när det gäller kunskap om respektive kyrka och att det är en glädje att ständigt kunna få återvända till dessa kunskapskällor för att berika sig. Måtte detta konsthistoriska inventarium få möjligheter att fortsätta att hålla samma höga standard och kvalitet i de många kyrkor som fortfarande väntar på sin beskrivning.

Lars Djerf

FEM DALASOCKNARS KYRKOR

Inte mindre än fjorton kyrkor och kapell i de fem socknarna Lima, Transtrand, Venjan, Solle-rön och Våmhus har genom konsthistorikern och antikvarien Mats Bergman, Uppsala, fått en gedigen och utförlig dokumentation i två nya volymer av Sveriges Kyrkor med underrubriken *Konsthistoriskt inventarium*.

Utgivandet av detta samlingsverk, som påbörjades av Sigurd Curman och Johnny Roosval för över ett halvsekel sedan, har långsamt men säkert fortskridit genom decennierna. Den nuvarande redaktionskommittén med Erik Cint-hio, Allan Ellenius, Evald Gustafsson och Axel Unnerbäck har all anledning att känna tillfredsställelse med publiceringen.

Böckerna är vackert illustrerade och ger en utmärkt bild av såväl inventarier som byggnader

bl a genom värdefulla uppmättningsritningar och rekonstruktioner i enlighet med gamla inventarieförteckningar, där stundom en rad måttangivelser kan inhämtas. Mats Bergman har nämligen lagt ned berömvärd möda på att få fram uppgifter på rivna kapell och kyrkobyggnader, något som är synnerligen tacknämligt för alla som är intresserade av sin hembygds kulturhistoria. Ibland kan övergången från gången tid till nutid bli litet tvär. Jag fick verkligen se upp med Venjans nya kyrka innan jag på s 353 fann att den började uppföras 1916 efter beslut 1915, då kyrkobyggnaden från 1796 först revs ned. En hel del av timret i den gamla kyrkan togs tillvara i den nya. Det hade varit intressant att veta hur mycket i den nya kyrkan som består av gammalt timmer - en uppgift som tyvärr saknas i den annars väldokumenterade framställningen.

Alla turerna omkring kyrkbygget i Venjan 1796 och förspelet till uppförandet av den nuvarande kyrkan från 1916-17 rymmer åtskilliga intressanta detaljer. Planlösningen av år 1796 - med altaret på södra långsidan - antyder påverkan av herrnhutiska kyrkobyggnadsideal, något som Mats Bergman tyvärr ej observerat. Prosten Johan Leufqvist, som även kunde tänka sig ett ovalt kyrkorum, var tydligen en i många avseenden ovanlig prästman.

Mats Bergman ger oss intressanta inblickar i förspelet till olika kyrkobyggnadsinsatser genom att citera protokoll från kyrkostämmorna och andra handlingar. Många gånger skulle man önska sig en fylligare beskrivning av *motiven* för olika åtgärder och även en tolkning av arkitekturens utformning. Men tyvärr har det förnämliga samlingsverket Sveriges Kyrkor just karaktären av *inventarium*, där allt man kan se redovisas, medan insättandet av arkitektur och formspråk i ett större sammanhang alltför sällan förekommer.

Vissa personsammanhang kunde även varit intressanta att ta del av. Hur kom det sig t ex att byggnadsrådet Sven Söderholm, den fruktade granskaren av alla kyrkoförslag på Kungl Byggnadsstyrelsen (därefter Riksantikvarieämbetet) åtog sig att rita det lilla gravkapellet i Sörsjön, Transtrand, med konstnärliga insatser av några av 1950-talets främste på respektive områden: nattvardssilver av Sigurd Persson och glasfönster av Folke Heybroek? Beskrivningen av glasfönstrens motiv saknar den självklara

teologiska motiveringen: Treenigheten med Skapelsen, Uppståndelsen och Den Helige Andes utgjutande såsom innehåll. Inte för inte tillhörde dessa framstående konstnärer gruppen omkring Olov Hartman i Sigtuna. Litet torftigt är det att kalla Mariakapellet i Transtrands kyrka (fd sakristian - med altare, dopfont och knäfall) för "samlingsrum" (s 614). Det verkar som om författaren ej satt sin fot darsammastädes.

Det kan vara riskabelt att förutsätta att en kyrkobyggnad har koret i öster och huvudingången i väster vilket ju är det vanliga. De angivna väderstrecken avseende Gammelsäterns fjällkyrka stämmer ej med verkligheten. Denna kyrka har nämligen koret i söder och huvudingången rakt i norr samt klockstapeln belägen *nordväst* om kyrkan (ej sydväst som Bergman skriver).

Men f ö är det synnerligen väl genomarbetade volymer som Mats Bergman har all heder av och som kan glädja och berika alla som är intresserade av kyrkokonst.

Lars Ridderstedt

GREGORIANIK I VÄXJÖ DOMKYRKA

(20 introitussånger) Motettkören, Cecilia-kören och solister sjunger under ledning av Knut Sitell. Tonband prod. Sveriges Riksradio 1990; kan rekvireras från Domkyrkoförsamlingen, Nygatan 6, Växjö

Den nu gällande serien gregorianska introitussånger för högmässan innehåller tre skikt: (1) bearbetat material från 1942 års mäsmusik avseende vissa högtidsdagar, (2) material från 1970-talets försöksverksamhet, främst sk gruppintroitus användbara för en grupp söndagar under viss kyrkoårstid, (3) nytilkommen material för nu gällande utgåva, huvudsakligen mindre krävande alternativ till vissa introitus från skikten (1) och (2) varvid tidegårdsantifoner eller *communioantifoner* i stället för introitusantifoner använts som källa.

I insjungningarna på tonbandet från Växjö domkyrka utgörs precis halva antalet introitus av "klassiker" från 1942: 1 i advent, juldagen, Marie bebådelse, fastlagssöndagen, 5 i fastan, påskdagen, pingstdagen, midsommardagen, Mikael's dag, Alla helgons dag. Två gruppintroitus ur 70-talsmaterialet är med: "Visa mig Herre din

våg" för tidig trefaldighetstid och "Herre du har varit vår tillflykt" för söndagar mot kyrkoårets slut. Ur det nytillkomna materialet har åtta antifoner medtagits: enklare alternativ för jul, kyndelsmäss, Marie bebådelse, långfredagen, påsk, Kristi himmelsfärd jämte två med mer allmän inriktning (typ gruppintrotus).

Att lyssna till 20 introitussånger i följd är naturligtvis högst artificiellt, och så kommer detta band oftast inte att fungera i praktiken. Det är främst avsett att tjäna kyrkokörer till hjälp för instuderingen av sångerna, och i sådant sammanhang kommer man förstås att ägna sig åt en melodi i taget. Men det är ett gott betyg åt Knut Sitells utsökta stilkänsla att det faktiskt är mycket njutbart även att lyssna till melodierna i följd. Det beror till stor del på att de utförs med så varierande besättningar. Inte bara så att motetkören (både mans- och kvinnoröster) varierar med Ceciliakören (enbart kvinnoröster); därtill utförs vissa av sångerna enbart ur en grupp ur kören, och vad gäller psalmodierna är bruket än mer varierat: i vissa fall utförs t ex psalmen solistiskt. Dessa breda variationer i besättningen fyller emellertid främst ett pedagogiskt syfte: att visa hur man på ett mycket flexibelt sätt kan "laga efter läglighet" för att få till stånd en god introitussång. Är ordinarie körövningstiden fylld med andra uppgifter kan man tillämpa alternativet med en körgrupp osv.

Det som framför allt utmärker Knut Sitells instuderingar är den fina känslan för denna sångs egenart, dynamik och spiritualitet. Det är alltid fråga om en *levande* sång, med framhävan- de av de stora tonbågarna, så helt kontrasteran- de mot det okänsliga åttondelshackande som alltfört förekommer på sina håll. Sitell försöker genomgående troget följa de rytmiska anvisning- ar som ges i utgåvan - med i huvudsak gott resultat. Kanske görs ibland för mycket av t ex kvilisman: därtill bör särskilt påpekas att in- sjungningarna gjordes före den sista revisionen av sångerna och av anvisningarna till dem.

Man vill livligt hoppas att denna förnämliga instudering kommer att bidra till en förnyelse av introitussången i vår högmässa.

Ragnar Holte